

Maja Smotlak

Fakulteta za humanistične študije, Koper

UDK 821.163.6–31.09Pahor B.:173-055.2

Pahorjeve matere, hčere in žensko-moški odnosi v romanu *Parnik trobi nji*

Roman *Parnik trobi nji* slovenskega tržaškega pisca Borisa Pahorja upodablja mnoge ženske figure in vloge, ki jih te zavzemajo v okviru družinskih odnosov. Posebej zanimivi so liki mater in hčera ter prikaz moško-ženskih odnosov. Preko teh je avtor na zanimiv in pretanjen način presešel črno-belo slikanje literarnih likov socialnega realizma in tako prispeval k pojvni preusmeritvi slovenske književnosti stran od tega.

The novel *Parnik trobi nji* by the Triestine Slovene writer Boris Pahor contains many female characters and roles, seen within the context of family relations. Of particular interest are the mother and daughter figures, and how relations between men and women are presented. Through these the author, in an intriguing and subtle way transcended the black-and-white portrayal of literary characters in social realism and thus contributed to the steering of Slovene literature away from this stylistic approach in the post-war period

1 Uvod

Po uveljavitvi med neslovenskimi bralci in literarnimi kritiki je pisatelj Boris Pahor zadnjih nekaj let deležen velike pozornosti tudi v Sloveniji. Danes je slovensko bralstvo bolje seznanjeno z literarnimi deli tržaškega pisca kot pred desetletjem, tako postaja tudi roman *Parnik trobi nji* (1964), zaradi prevoda v francoščino (2008), italijanščino (2009) in nemščino (2010) ter ponatisa v slovenščini (2009), v slovenskem prostoru šele v zadnjem času nekoliko bolj poznan.

2 Vloge ženskih likov v družini

Pahorjev roman že z naslovom, v katerem parnik trobi »nji«, torej ženski, nakazuje, da je v njem posvečene veliko pozornosti ženskim figuram. Osrednji lik romana je namreč mlada tržaška Slovenka Ema, katere perspektivo zavzema pisatelj skozi tretjeosebno pripoved in osredinjenost na njen miselni tok. Slednje pa je za Pahorja, ki se praviloma odloča za perspektivo moškega, še posebej neobičajno. V romanu *Parnik trobi nji* se skozi Emin pogled prikazane ženske figure pojavljajo prav v vseh vlogah, ki jih v svoji tipologiji ženskih likov pripovedne proze predstavi Alenka Rebol Kotnik (2007: 17), v vlogi matere (tip 1), hčere (tip 2), partnerice (tip 3), prijateljice, sorodnice in neznanke (tip 4).

Omenjene vloge se umeščajo večidel v okvir literarnega prikazovanja družine in njenih članov. Prikaza slednjih se je mogoče lotiti skozi trodelno analizo oz. skozi analizo treh vidikov, ki jih ponujata Carla Boroni in Marta Mai (2010: 61), in sicer: prvi vidik je kolektivni oz. zgodovinski čas avtorjevega ustvarjanja, drugi vidik je kulturni, vezan na avtorjevo geografsko pripadnost, in tretji je individualni vidik oz. avtorjeva dejanska ubeseditev družine.

3 Zgodovinska in prostorska umestitev Pahorjevega opusa (prvi in drugi vidik)

Pomudimo se pri prvih dveh vidikih, tj. pri zunajliterarnih okoliščinah, ki so spremljale nastanek Pahorjevega romana, saj je njuno upoštevanje pomembno za dojetje nestereotipnosti in inovativnosti avtorjevega upodabljanja mater, hčera in žensko-moških odnosov.

Boris Pahor je roman *Parnik trobi nji* napisal v prvih letih po drugi svetovni vojni, ko se je slovenska književnost odvrnila od heroizacije in črno-belega prikazovanja likov socialnega realizma. K tej oddaljitvi je v slovenski književnosti poleg nekaterih drugih pisateljev prispeval tudi Pahor (Bernik 1987), ki pa ji je nadalje sledil z distanco in s posebne pozicije. Slednjo je narekovala pisateljeva pripadnost slovenski manjšini v Italiji, ki se je znotraj njegovega literarnega ustvarjanja kazala zlasti preko oblikovanja samosvojega sloga pesniškega realizma ter ubesedovanja tematik, ki so bile znotraj osrednjeslovenske literature zapostavljene.

Tako se tudi v romanu *Parnik trobi nji* kažejo štiri poglobitna jedra Pahorjeve pripovedne proze, ki jih v sklenjeno celoto povezuje spominjanje oz. avtobiografskost. Avtor umesti protagoniste pripovedi v Trst, ki predstavlja prvo konstanto Pahorjevega opusa. Druga in tretja stalnica sta čas, v katerem se zgodba odvija, tj. obdobje italijanskega fašizma, s čimer se povezuje tudi tretja stalnica, tj. položaj Slovencev na Primorskem, ki v omenjenem romanu v glavnem pripadajo srednjemu nižjemu ali nižjemu družbenemu sloju mestnega prebivalstva. Četrto jedro Pahorjevega pisanja, ki je v tem romanu prevladujoče, je vprašanje humanističnih vrednot, ki se kaže predvsem skozi prizadevanja protagonistke ter drugih likov za ohranitev slovenske identitete in jezika v nenaklonjenih okoliščinah.

4 Upodabljanje družine v romanu *Parnik trobi nji* (tretji vidik)

Kot tretji vidik analize literarne upodobitve družine, tj. avtorjev oz. individualni pogled, v romanu *Parnik trobi nji* med posebej zanimivimi vlogami v okviru družinskih odnosov izstopata vlogi matere in hčere skupaj v odnosu do moških.

4.1 Pahorjevo upodabljanje hčera

Med figurami hčera sta v romanu *Parnik trobi nji* še posebej zanimivi dve, in sicer protagonistka Ema in njej nasproten lik, njena starejša sestra Fani. Ema se sestre spominja po smrti in jo prikaže kot svoj antipod tako na fizični kot na duhovni ravni. Protagonistka je nizke postave in drobna, uravnotežen preplet čustvenosti in rabsodnosti, široko razgledana in izobrazena, medtem ko je Fani »močna kakor moški« (Pahor 2009: 25), zaverovana v svojo gibčnost in prožnost, vneta telovadka, izključno nagonška ženska, izdajalka lastne družine, naroda, predana fašistični ideji in režimskim organizacijam. Njena pridružitve fašistom postane temeljni vzrok reza in obojestranske odtujitve v Eminem in Faninem do tedaj zaupljivem odnosu. Ema jo začne sovražiti, ker s svojim grobim odnosom do sveta onečasti vse tisto, kar ima zanjo vrednost, tako slovensko narodno zavest kot tudi odnos do intimnega stika z moškim, ki si ga zaradi sestre začne predstavljati kot nekaj krutega in razvratnega.

Nasprotje med sestrama doseže svoj vrh ravno skozi njuno vlogo hčera. Zanimivo je, da obe predstavljata tip neubogljive hčere, a v diametralno nasprotni obliki. Ema je hči, ki je na videz ubogljiva in podrejšoča, dejansko pa zavrača fatalističen pristop do življenja, ki se mu prepušča njena mati.

Namesto tega se odloča za samosvoje oblikovanje odnosa do življenja, ker zavrača vsako obliko uklanja. Fani je prav tako tip samosvoje, odločne, neubogljive hčere, ki pa je upornica zoper še zadnje materine vrednote. Upira se njeni slovenski narodni zavesti in religioznosti, nadvladuje jo in ošteva, obravnava jo kot služkinjo in ji grozi, ker jo mati kljub prepovedi ogovarja v slovenščini.

Omenjeni prikaz bi nas lahko napolnil k domnevi, da gre v Pahorjevem romanu za stereotipno in črno-belo upodabljanje ženskih figur v smislu povsem dobrih – angelskih ali zlih – demonskih. Vendar vtis stereotipnosti Pahor preseže in izniči na pretanjen način, in sicer preko izbire subjektivne psihološke perspektive, ki že s samim osebnim načinom pripovedovanja relativizira pojmovanje resničnosti. Pahor dopusti Emi, da se njena stališča spreminjajo, se sčasoma ublažijo z dopuščanjem drugačnih mnenj in interpretacij od tistih, ki jih premore sama.

4.2 Pahorjevo upodabljanje mater

Isti ženski lik ima v romanu *Parnik trobi nji* pogosto hkrati več vlog, toda ko je med temi prisotno materinstvo ali misel nanj, jo avtor še posebej izpostavi kot eno najvišjih ženskih poslanstev. Pisatelj nameni veliko prostora likom mater, ki so prikazane predvsem kot pozitivne figure, a ne da bi katero izmed njih idealiziral. Ženska lika, ki v romanu nastopata predvsem skozi razsežnost materinstva, sta Emina mati in mama Eminega ljubljenega moškega Danila. Pahor lika razgiba tako, da jima dodeli dvoje različnih interpretacij materinske vloge, četudi istega tipa matere, tj. požrtvovalne in nesebične.

Najbližje stereotipnemu liku požrtvovalne in nesebične matere je Emina mama, ki se pojavlja preko hčerinih spominov in je, tako kot je značilno za tak literarni prikaz, »pridna, tiha, pobožna, dobra in ubogljiva« (Rebol Kotnik 2007: 21), zavezana religiji in skrajno pasivna. Pisatelj jo prikaže le kot mater in gospodinjo, ki je odvela in s tem zgubila vlogo žene. Ni aktivna oseba, ki bi delovala v prid dveh hčera, temveč fatalistično predana. Usoda požrtvovalne in nesebične matere je v svoji najbolj stereotipni upodobitvi tragična. Tako se zgodi tudi Emini materi, ko najprej izgubi Fani v moralnem smislu, nato pa jo hkrati s hčerjo povozi vlak. Za Emo je vloga matere zelo pomembna, ker se zaveda, da za hčer predstavlja vez z odraslim svetom, a njena mati ni uspešna v dostojanstvenem posredovanju te povezave, zato Ema najde žensko figuro, po kateri se želi zgledovati, šele v Danilovi materi, ki je popolno nasprotje njene.

Danilova mati je pozitivna upodobitev požrtvovalne in nesebične matere. Predstavljena je kot mati in vdova. Je samostojna in prisrčna, odločna in psihično ter fizično krepka, odporna, zdrava ženska, ki je ni ničesar strah. Za razliko od Emine matere je zelo skrbna do svojega sina, a njeno delovanje se zaradi tega ne omejuje le na gospodinjska opravila, temveč je aktivna tudi navzven (pomaga drugim ženskam pri porodu, skrivoma hrani in posoja »prepovedane« knjige v slovenskem jeziku ipd.). Danilova mati je nosilka vseh tistih lastnosti, ki jih je Ema pogrešala pri svoji materi, zato ni čudno, da ima občutek, kot da bi »našla svojo družino iz otroških let, da je našla drugo, bolj trdno, kakor je bila njena« (Pahor 2009: 168).

4.3 Pahorjevo upodabljanje žensko-moških odnosov

V literarnih razpravah so pahorjevske ženske izpostavljene kot inteligentne ter obenem »mamljive sirene in očarljive Antigone« (Rojc 2010: 190), tesno povezane z ljubljenim moškim. Če pa

upoštevamo predhodno obravnavane ženske literarne like iz romana *Parnik trobi nji*, lahko ugotovimo, da so ti v žensko-moških odnosih prikazani drugače, kot je sicer značilno za Pahorja.

Ženske figure vzpostavljajo do moških likov različne odnose, pri čemer je zanimivo, da Pahor ne predstavlja ženskega in moškega sveta kot nasprotni in ločeni galaksiji, temveč kot svetova, ki sta v nenehni interakciji. Ema se skozi pripoved vzpostavi v odnosu do moških kot enakovredna sogovornica, Fani je do teh podrejena, a hkrati agresivna ter dominantna. Odnos Emine in Danilove matere do moških ni neposredno izpostavljen, lahko pa vseeno razberemo, da je prva v svoji vsesplošni pasivnosti podrejajoča, medtem ko je druga bližja Eminemu načinu povezovanja z moškim svetom.

V raznolikosti razmerij lahko prepoznamo kot povezovalno lastnost Pahorjevo zanimanje predvsem za upodabljanje žensk kot emancipiranih oseb, ki jim morda prav zato odreka vlogo zakonskih žena ter jih največkrat predstavi kot vdove ali še neporočene. V primeru, da je moški partner prisoten, ga pisatelj ob ženski, ki je mati, ne poudarja. Emina mati izgubi moža zaradi bolezni, Danilova mati zaradi vojne in tudi Emi je nakazana delna izguba ljubljenega, ko ju vpoklic v vojsko fizično oddalji.

Pahor vidi ženske kot od moških neodvisne entitete in ko te postanejo matere, jih mestoma izniči kot seksualna bitja na račun njihove materinske vloge, kar pa še ne pomeni, da ga lahko uvrstimo med avtorje, ki so jim zanimive le matere in to »le toliko, kolikor se njihovo življenje povezuje z življenjem otrok« (Mihurko Poniz 2000: 11). Pisatelj v romanu *Parnik trobi nji* preseže tako slikanje žensk z dejstvom, da jim pripiše še druga zanimanja. Preko Eme in Danilove matere poudari pomembnost izobraženosti in družbene angažiranosti, saj se mu ženska neaktivnost zdi pogubna. S tega vidika zagovarja stališče, ki je v nasprotju z idejo, da bi se ženske ob ukvarjanju z javnimi družbenimi dejavnostmi moralno pokvarile in zato ne bi mogle izpolnjevati materinske naloge oz. da bi morala biti ženska aktivna šele »takrat, ko opravi vse svoje gospodinjske in materinske dolžnosti« (Borovnik 1995: 22), kot je veljalo v literaturi socialnega realizma. Za Pahorja je ravno javno delovanje ženske ključnega pomena, da postane celovita in zdrava osebnost, s čimer se ponovno potrdi njegova misel, »da verjame v žensko moč, v njeno vse pomembnejšo vlogo v družbi zaradi izobrazbe in svobode. To mu vliva upanje v boljši jutrišnji dan« (Sternad 2010: 6).

5 Sklep

V povojnem času je Boris Pahor v romanu *Parnik trobi nji* s svojim prikazom družinskih vlog, ki jih ženske zavzemajo kot hčere, matere in partnerke, prispeval k modernejšemu upodabljanju ženskih literarnih likov preko treh temeljnih postopkov: 1) zrelativiziranje črno-belega upodabljanja hčera z uporabo subjektivne psihološke perspektive pripovedovanja, 2) izogibanje idealiziranju lika matere ter 3) predstavitev konvergentnosti ženskega in moškega sveta s poudarjanjem pomembnosti ženske emancipacije, izobraženosti in aktivnosti.

Literatura

- BERNIK, France, 1987: Tipologija vojne tematike v slovenski prozi (1945–1952). Franc Zadavec (ur.): *Socialni realizem v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Obdobja 7*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 307–314.
- BORONI, Carla, MAI, Marta, 2010: *L'immagine della famiglia nella letteratura italiana dell'Ottocento e del Novecento*. Gussago: Vannini Editrice.

- BOROVNIK, Silvija, 1995: *Pišejo ženske drugače? O Slovenkah kot pisateljicah in literarnih likih*. Ljubljana: Mihelač.
- MIHURKO PONIŽ, Katja, 2000: Materinstvo kot umetnostni motiv in njegova upodobitev v povesti Samorastniki. *Jezik in slovstvo* 46/1–2. 5–18.
- PAHOR, Boris, 2009: *Parnik trobi nji*. Izbrano delo/Boris Pahor. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- REBOL KOTNIK, Alenka, 2007: Tipologija ženskih oseb v pripovedni prozi avtorjev druge polovice 19. stoletja. *Jezik in slovstvo* 52/2. 17–33.
- ROJC, Tatjana, 2010: Zalivi Borisa Pahorja. Boris Pahor: *Zalivi: čitanka/Boris Pahor*. Ljubljana: Cankarjeva založba. 187–196.
- STERNAD, Sara, 2010: Literarni popoldan z Davisom in Pahorjem. *Primorski dnevnik* 66/191. 6.